

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ

DOI: 10.18372/2307-9061.73.19469

УДК 343.3(045)

О. Г. Бондаренко,

кандидат юридичних наук

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8270-5316>

А. С. Левченко,

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

НЕДОЛІКИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВЧИНЕННЯМ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ ТА КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА НЕПІДКОНТРОЛЬНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Державне некомерційне підприємство
«Державний університет «Київський авіаційний інститут»
проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна
E-mails: Ollenabond@ukr.net, 7377645@stud.nau.edu.ua

***Мета** цієї статті полягає в тому, щоб дослідити та проаналізувати недоліки методики розслідування правопорушень, пов'язаних з вчиненням державної зради та колабораційної діяльності на непідконтрольних територіях. **Методи дослідження:** в ході роботи були використані наступні методи, а саме: інформаційно-аналітичний, за допомогою якого аналізували публічну діяльність осіб, що підозрюються у колаборації, а також подій, що відбуваються на окупованих територіях для виявлення закономірностей і факторів, що вказують на їх причетність. Також це психологічні методи – вивчення соціальних умов, під впливом яких особи можуть почати співпрацювати з агресором, технічні методи, що включають аналіз цифрових доказів та інші. **Результати:** в даній статті приділено увагу з'ясуванню таких понять як колабораційна діяльність, державна зрада, що на сьогоднішній день є однією із найактуальніших проблем нашої країни, а також протидія цьому правопорушенню. Розглянуто недоліки методики розслідування даних правопорушень. **Обговорення:** проаналізовано складнощі та недоліки в боротьбі з колабораційною діяльністю та державною зрадою, особливо в умовах війни та окупації. Приділено увагу проблематиці колабораціонізму в Україні, зокрема на окупованих територіях, де він має багато аспектів: моральний, правовий та соціальний, адже це не лише правопорушення проти держави, а й глибока соціальна проблема, що призводить до поділу суспільства, руйнує довіру до влади і підриває державний суверенітет.*

***Ключові слова:** колаборація; повномасштабне вторгнення; держава; окупанти; державна зрада; національна безпека.*

Постановка проблеми та її актуальність. Під час війни наша країна стикнулася з низкою проблем, пов'язаних з притягненням до кримінальної відповідальності за державну зраду. Однією з основних проблем є недоліки в законодавстві, що стосуються недостатньо ефектив-

ної системи регулювання, реалізації та виконання покарань.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Дослідження національної безпеки України стало одним із ключових напрямів у кримінальному праві з початку повномасштабного вторгнення, зокрема в контексті аналізу державної

зради. Наукові роботи спрямовані на вивчення ситуації та проблем, пов'язаних із державною зрадою. Багато вітчизняних вчених, серед яких І. Сервецький, Ю.В. Луценко, М.А. Рубашенко, Р.О. Мовчан, Ю.Ю. Коломієць та інші, займаються вивченням кримінальної відповідальності за державну зраду в умовах війни. Незважаючи на значний внесок цих авторів у дослідження зазначеної теми, досі залишаються не розглянутими численні актуальні питання щодо причин, процедури та проблем притягнення до кримінальної відповідальності за державну зраду.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Збройна агресія Росії проти України триває з 2014 року, коли було окуповано частину територій Донецької та Луганської областей і анексовано Крим. Попри значні втрати, як у вигляді людських жертв, так і матеріальних ресурсів, деякі громадяни та юридичні особи України продовжують співпрацювати з державою-окупантом, надаючи їй необхідні ресурси і можливості для досягнення злочинних цілей. Організація політичних заходів, інформаційна діяльність у співпраці з агресором, а також участь українців у незаконних збройних та воєнізованих формуваннях вже давно є серйозними суспільно небезпечними діяннями. Це стало однією з основ для повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого 2022 року в Україну. Визнання небезпечності такої співпраці і усвідомлення її ролі в ескалації міжнародного конфлікту призвели до криміналізації колабораціонізму в українському законодавстві.

Колабораціонізм і тероризм є двома головними факторами, які завдають серйозної шкоди національній та економічній безпеці України. Уже в 2020 році в Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» було визначено важливість активної протидії розвідувально-підривній діяльності, інформаційним операціям, кібератакам, а також російській пропаганді, тероризму, сепаратизму та екстремізму.

На сьогодні ці питання стали ще більш актуальними, оскільки як колабораціонізм, так і тероризм не тільки безпосередньо загрожують суверенітету і територіальній цілісності України,

але й впливають на інші сфери суспільних відносин, зокрема на транснаціональні кримінальні правопорушення, які можуть сприяти економічному збагаченню держави-агресора. Огляд судової та правоохоронної практики вказує на наявність теоретичних і практичних прогалин, що ускладнюють розслідування та кваліфікацію таких злочинів у умовах воєнного стану. Ці проблеми можуть бути подолані лише за умов спільної роботи правоохоронних органів, правозахисників, суддів і науковців.

Колабораційна діяльність є однією із найбільш поширених форм кримінальних правопорушень, що посягають на основи національної безпеки України. Ці кримінальні дії можуть вчинятися як на тимчасово окупованих територіях та у зонах активних бойових дій, так і в регіонах, що залишаються під контролем української влади, що значно ускладнює їх розслідування.

Зокрема, на підконтрольних Україні територіях можуть вчинятися правопорушення, передбачені частинами 1, 3 (включаючи пропаганду в навчальних закладах), 4 (перерахування коштів на підтримку незаконних збройних чи воєнізованих формувань на окупованих територіях або збройних сил держави-агресора), 6 і 7 (надання допомоги агресору у веденні бойових дій проти Збройних сил України) статті 111-1 Кримінального кодексу України.

Такі правопорушення, як правило, виявляються завдяки заявам свідків, які стали очевидцями подій. Найчастіше це стосується публічних висловлювань колаборантів або випадків пропаганди в навчальних закладах. Заявники можуть надати важливу інформацію про місце, час, обставини правопорушення, дані про осіб, що брали участь у колабораційній діяльності, і зміст їх висловлювань. Після початку розслідування свідки повинні бути допитані щодо деталей побаченого. Якщо заявник особисто знає правопорушника, він може повідомити його анкетні дані, а якщо ні – надати опис зовнішності. У разі необхідності підозрюваного можуть пред'явити для впізнання.

Також ознаки колабораційної діяльності можуть бути виявлені через моніторинг Інтернету правоохоронними органами. Це може включати

пошук публічних веб-сторінок, профілів у соцмережах, блогів, форумів, чатових груп, а також відео- чи аудіофайлів, що містять висловлювання колаборантів, які заперечують факт збройної агресії проти України або підтримують тимчасову окупацію частини її території. Якщо слідчий, дізнавач або прокурор самостійно виявляють такі ресурси, вони зобов'язані внести ці відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати кримінальне провадження. Однією з перших слідчих дій після цього повинно стати оглядання комп'ютерних даних, що стали підставою для внесення інформації до реєстру.

За даними Офісу Генерального прокурора, з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну було виявлено 17307 злочинів проти основ національної безпеки [1]. Тому динамічність війни, зміна наявних та поява нових проявів злочинної діяльності вимагає вдосконалення та розробки нових методик та рекомендацій щодо документування та розслідування проявів державної зради та колабораційної діяльності.

Військова агресія та повномасштабне вторгнення створили перед правоохоронною системою та усією країною виклики, яких ми раніше не переживали. Війна, з її страшними реаліями, одночасно викликає як незламний героїзм, жертвність і стійкість, так і прояви зрадництва, егоїзму та опортунізму. На жаль, під час війни деякі громадяни дозволили ворогу використати себе, вчиняючи дії на користь агресора.

Загалом, державна зрада може вчинятися у трьох формах: 1) перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту; 2) шпигунство; 3) надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [2]. Що стосується колабораціонізму, то це спеціальна форма державної зради, яка виникає на окупованих ворогом територіях під час міжнародного збройного конфлікту, та передбачає добровільну співпрацю населення з окупантом. Стаття 111-1 КК України передбачає 7 різних форм вчинення такої діяльності. Першим, і, мабуть, найбільш важливим фактором, що впливає на успішність

розслідування досліджуваних правопорушень є підконтрольність території, на якій вони вчиняються. Якщо територія є невідконтрольною Україні, то це ускладнює проведення всіх необхідних слідчих (розшукових) та процесуальних дій з метою встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Щодо обставин, які підлягають доказуванню, то окрім загальнообов'язкових, які передбачені ст. 91 КПК України, в зв'язку з невідконтрольністю територій, де вчиняються зазначені правопорушення та відсутністю особи, яка підозрюється у вчиненні цих правопорушень, є необхідність встановлення додаткових обставин: можливість здійснення наклепу на особу; видозмінення інформації, що свідчить про вчинення державної зради на шляху від першоджерела до правоохоронних органів; можливість вчинення певних дій, які утворюють склад правопорушення під дією фізичного чи психологічного примусу. Наявність вказаних обставин повинна детально перевірятись, з метою виключення можливості безпідставного притягнення до відповідальності громадян, які знаходяться під окупацією, оскільки таке становище позбавляє можливості відстоювати свої права.

Основним джерелом доказів при розслідуванні окреслених правопорушень є цифрові докази. Хоча в КПК України відсутня регламентація поняття «цифрових доказів», Д.М. Цехан запропонував чітке визначення даної дефініції. Виходячи з неї, цифровими доказами можуть бути матеріали фото-, звуко-, відеофіксації, інформація з месенджерів, мобільних телефонів, карт пам'яті та ін. Належною та допустимою формою фіксації зазначеної інформації є складання протоколів слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, а саме протоколи огляду та протоколи зняття інформації з електронних інформаційних систем. Варто зазначити, що таке фіксування повинно відповідати вимогам та рекомендаціям Протоколу Берклі, який містить стандарти і методологічні підходи до збирання, збереження та аналізу інформації у відкритому доступі, яка може бути доказом у кримінальному провадженні.

Оптимальним варіантом перевірки доказів є отримання показань від свідків таких дій. Однак, окупація території призводить до втрати зв'язку з людьми, які там знаходяться. Як результат, повна відсутність можливості співробітництва з місцевим населенням. Але слід звернути увагу на те, що інформацією, яка може свідчити про вчинення правопорушень проти основ національної безпеки, в тому числі державної зради та колабораційної діяльності, можуть володіти громадські організації, волонтерські осередки, журналісти та просто приватні особи, тому необхідне налагодження взаємодії з такими групами та організаціями для подальшого витребування корисної інформації. Вилучення та фіксацію подібної інформації необхідно здійснювати шляхом тимчасового доступу до речей і документів та, за можливості, шляхом допиту громадян в якості свідків. За необхідності, із застосуванням заходів безпеки. Щодо показань та інформації, якими володіють приватні особи, то важливим аспектом є встановлення місця перебування таких осіб, які виїхали з окупованих території і які можуть володіти важливою інформацією.

В органах державної влади, ЦНАП-ах можна отримати відомості про внутрішньо переміщених осіб з певної тимчасово окупованої території України, серед яких можна встановити очевидців колабораційної діяльності. З метою встановлення переліку осіб, які виїхали, можна звернутися до органів державної влади (військово-цивільних адміністрацій, правоохоронних, контролюючих органів) та місцевого самоврядування щодо функціонування пунктів перетину лінії розмежування, а також фільтраційних пунктів, у тому районі окупованої території, де є факти вчинення державної зради чи колабораційної діяльності. Після встановлення їх місця знаходження і встановлення факту володіння останніми важливої інформації, що встановлюють нові обставини, чи підтверджують раніше отриману інформацію, вони підлягають допиту у якості свідків.

Колабораційна діяльність є особливо серйозним кримінальним правопорушенням, яке безпосередньо пов'язане з військовими діями та загостренням агресії з боку держави-агресора

проти України. Статистичні дані та судова практика свідчать про численні випадки, коли колаборанти діяли спільно з громадянами, що проживають на територіях, підконтрольних українській владі. Важливим аспектом є те, що неповнолітні особи стають частими співучасниками таких правопорушень як на тимчасово окупованих територіях, так і на територіях, підконтрольних Україні.

Аналіз українського кримінального законодавства свідчить, що неповнолітні особи (від 16 років) як потенційні учасники колабораційної діяльності фактично залишилися поза увагою законодавця. Це підтверджується недостатньо чітким визначенням покарань, зокрема в частині 1 статті 111-1 Кримінального кодексу України, а також тим, що судова практика не передбачає притягнення таких осіб до відповідальності, навіть якщо вони брали участь у злочинній діяльності разом із дорослими.

У контексті цієї проблеми слід також звернути увагу на необхідність посилення співпраці в розслідуванні таких правопорушень. Пропонується покращити обмін інформацією між слідчими та громадськими організаціями, волонтерськими рухами, медіа, державними органами та місцевою владою щодо відомих випадків колаборації, наявних доказів та перспективи розслідування. Спільна взаємодія включає організацію робочих зустрічей, нарад для обміну інформацією, а процесуальна – отримання доказів через тимчасовий доступ до документів, а також допиту свідків і проведення оглядів [7].

Хоча більшість таких заходів стосуються дорослих правопорушників, важливо, щоб слідчі правильно взаємодіяли з неповнолітніми підозрюваними, оскільки це може призвести до отримання цінної інформації про більш серйозних учасників, які можуть бути причетні до тяжких правопорушень проти національної безпеки або співпрацювати з окупаційною владою.

Для удосконалення розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтею 111-1 Кримінального кодексу України, необхідно внести зміни до кримінального процесуального законодавства, зокрема щодо спеціального досудового розслідування, а також вдосконалити самі норми кримінального права

для посилення відповідальності. Важливо також вдосконалити порядок проведення слідчих та негласних слідчих дій, що допоможе забезпечити необхідну доказову базу для ефективного розслідування і покарання осіб, причетних до таких правопорушень.

Окремим проблемним питанням є випадки виїзду осіб з окупованих територій за кордон, тому що встановити хто з якої частини окупованої території в якій країні перебуває – надзвичайно складно. У той же час, допит осіб, які перебувають за кордоном, можна робити у формі відеоконференції, в рамках міжнародної правової допомоги за запитом до компетентних органів відповідної держави. Недоліком такої форми фіксації доказів є занадто складна та затратна в часі процедура погодження такої міжнародної правової допомоги. Також на практиці можуть траплятися випадки, коли особа, яка знаходиться за кордоном, відмовляється брати участь у офіційному допиті, однак не відмовляється розповісти про відомі їй факти. У такому разі, слідчий чи прокурор, відповідно до частини 8 статті 95 КПК, в ході здійснення телефонної розмови, можуть за їх згодою в порядку оформити пояснення [5]. Все ж, особливістю і проблемою розслідування правопорушень, пов'язаних з державною зрадою та колабораційною діяльністю, вчинені особами, які знаходяться на тимчасово окупованій території, є відсутність самого підозрюваного, його знаходження поза межами зони правового впливу. В цьому аспекті отримав новий поштовх розвитку інститут спеціального досудового розслідування, яке здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні, щодо певної категорії кримінальних правопорушень [6].

Висновки. У зв'язку з повномасштабним вторгненням Російської Федерації на територію України виникає нагальна потреба в удосконаленні криміналістичної методики розслідування правопорушень, що загрожують національній безпеці. Враховуючи специфіку таких правопорушень та складність умов, необхідно розробляти нові стратегії розслідування, вдосколювати механізми міжнародної правової допомоги та забезпечувати кращу співпрацю між

правоохоронними органами на всіх рівнях. Адже колаборація та державна зрада – це не лише проблема юридичного характеру, але й питання національної ідентичності, моральних цінностей та стабільності українського суспільства в умовах війни.

На сьогоднішній день криміногенна ситуація відзначається тривожним збільшенням кількості випадків, спрямованих проти основ національної безпеки, зокрема державної зради як одного з найсерйозніших порушень, що загрожує безпеці, обороноздатності, незалежності та конституційному ладу України. Органи досудового розслідування стикаються з численними труднощами в цій сфері, що підкреслює необхідність удосконалення організаційно-тактичного забезпечення процесу розслідування державної зради та розробки ефективних методів розслідування подібних правопорушень. Ці кроки є надзвичайно важливими для підвищення результативності боротьби з ними.

Література

1. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора України. URL: <https://www.gp.gov.ua> (дата звернення: 07.10.2024).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 07.10.2024).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> (дата звернення: 09.10.2024).
4. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. *United Nations Human Right*. New York and Geneva, 2022. 102 p. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-04/ОНСН_ BerkeleyProtocol.pdf.
5. Жидков В.Л., Жила О.Б. Доказування злочинів про колабораційну діяльність: проблемні питання закону. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/dokazuvannia-zlochyniv-pro-kolaboratsiyну-diialnist-problemni-pytannia-zakonu/> (дата звернення: 10.10.2024).
6. Цехан Д.М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного*

університету. Сер.: *Юриспруденція*. 2013. № 5. С. 256–260.

7. Доказування злочинів про колабораційну діяльність: проблемні питання закону. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/dokazuvannia-zlochyniv-prokolaboratsiyu-diialnist-problemni-pytannia-zakonu/>

References

1. Ofitsiynyy sayt Ofisu Heneralnoho prokurora Ukrainy. URL: <https://www.gp.gov.ua> (data zvernennya: 07.10.2024).

2. Kryminalnyy kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05 kvit. 2001 r. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (data zvernennya: 07.10.2024).

3. Kryminalnyy protsesualnyy kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13 kvit. 2012 r. № 4651-17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> (data zvernennya: 09.10.2024).

4. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. United Nations Human Right. New

York and Geneva, 2022. 102 p. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-04/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf.

5. Zhydkov V.L., Zhyla O.B. Dokazuvannya zlochyniv pro kolaboratsiyu diyalnist: problemni pytannya zakonu. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/dokazuvannia-zlochyniv-prokolaboratsiyu-diialnist-problemni-pytannia-zakonu/> (data zvernennya: 10.10.2024).

6. Tsekhan D.M. Tsyfrovi dokazy: ponyattya, osoblyvosti ta mistse u systemi dokazuvannya. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiya*. 2013. № 5. S. 256–260.

7. Dokazuvannya zlochyniv pro kolaboratsiyu diyalnist: problemni pytannya zakonu. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/dokazuvannia-zlochyniv-prokolaboratsiyu-diialnist-problemni-pytannia-zakonu/>

Olena Bondarenko, Anzhelika Levchenko

**SHORTCOMINGS IN THE METHODOLOGY
FOR INVESTIGATING OFFENSES RELATED TO HIGH TREASON
AND COLLABORATION IN UNCONTROLLED TERRITORIES**

State Non-Commercial Company «State University «Kyiv Aviation Institute»
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mails: Ollenabond@ukr.net, 7377645@stud.nau.edu.ua

Purpose: the purpose of this article is to investigate and analyze the shortcomings of the methodology for investigating offenses related to high treason and collaboration in the uncontrolled territories. **Research methods:** the following methods were used in the course of the work, namely: information and analytical, which analyzed the public activities of persons suspected of collaboration, as well as events taking place in the occupied territories to identify patterns and factors indicating their involvement. These include psychological methods - the study of social conditions under which individuals may begin to cooperate with the aggressor, technical methods, including the analysis of digital evidence, and others. **Results:** this article focuses on clarifying such concepts as collaboration, high treason, which is currently one of the most pressing problems of our country, as well as counteracting this negative offense. The author also examines the shortcomings of the methodology for investigating these offenses.

Investigation of offenses related to treason and collaboration in uncontrolled territories is one of the most difficult and painful topics in law enforcement, especially in the context of modern geopolitical conflicts. Ukraine, as a country that has become a victim of aggression and occupation of part of its territory, is no exception, so collaboration and treason during the war are one of the main threats to national security and violation of international norms. And this is not only a moral but also a legal problem today, which poses numerous challenges to law enforcement agencies and the judiciary. These challenges include the complexity of the evidence base, the need to adapt legislation to new realities, and pressure from the public, which has high expectations of the effectiveness of the fight against collaboration and treason. It is also worth noting that the investigation of such offenses often faces difficult legal and practical problems. This is especially true in the territories controlled by the occupation forces or that have suffered significant damage as a result of hostilities. And in a time of war, it is impossible to conduct standard investigative actions such as searches and interrogations, which greatly complicates the investigation of these offenses. **Discussion:** the difficulties and shortcomings in the fight against collaboration and treason, especially in the context of war and occupation, are analyzed. Attention is paid to the problems of collaborationism in Ukraine, in particular in the occupied territories, where it has many aspects: moral, legal and social, because it is not only an offense against the state, but also a deep social problem that leads to the division of society, destroys trust in the government and undermines state sovereignty.

Key words: collaboration; full-scale invasion; state; occupiers; treason; national security.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2024